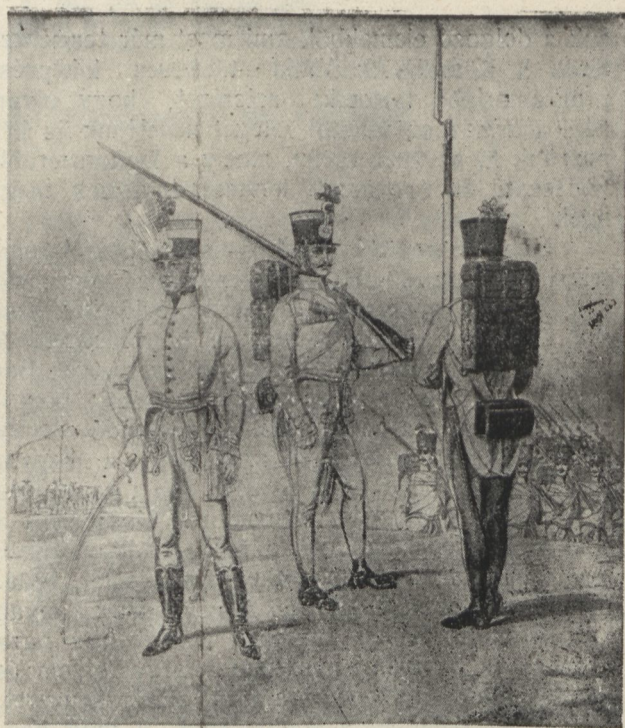

A szabadságharc honvédségének megalakulása

Elfogulatlan hadtörténetírók egyöntetű megállapítása szerint a XIX. század szabadságharcai során Magyarország volt az, mely a legrövidebb idő alatt kiképzett s jóformán a semmiből teremtett hadseregével óriási túlerővel szemben, aránylag a legnagyobb sikert tudta felmutatni.

Kialakulása előtt 1848 tavaszán az önkéntes jelentkezés alapján alakult *polgárőrség* (polgári őrsereg) volt az egyetlen katonai jellegű alakulat, mely a nagyobb városokban a rend fenntartására, háború esetén pedig a városok védelmére felhasználható volt.

Ez a polgárőrség még 1848 július 2-án a miniszterelnök megbízásából, az országos nemzetőrségi tanács rendeletére beolvadt az időközben megalakult állandó *nemzetőrség* (nemzeti őrsereg) intézményébe, mely Magyarország területén az 1848:XXII. tc., Erdély területén pedig az 1848:III. tc. rendelkezései alapján állítottott fel. Eleinte az állandó nemzetőrség is csak a belső rend biztosítására szolgált, csak amikor a délvidéki fegyveres megmozdulások, majd a horvátok betörése az elégtelennek és megbízhatatlannak bizonyult sorkatonaság kiegészítését tették szükségessé, került sor harcéri szolgálatra önként jelentkező nemzetőrség, az úgynevezett *mozgó nemzetőrség* megszervezésére. Az erre vonatkozó rendelet 1848 augusztus 13-án kelt, ami azonban nem azt jelenti, hogy előzőleg nemzetőrség nem vett részt a harcokban. A veszélyeztetett vidékek védelmére már augusztus 13-a előtt hadbavonult az állandó nemzetőrök egy része s félévi harcéri szolgálatra kötelezte magát. Ez volt a főkülönség a kétféle nemzetőr: az „állandó” és „mozgó” között, mert amíg az állandó csak félévi harcéri szolgálatot vállalt, a mozgó nemzetőr 3 évre vagy az egész hadjárat idejére kötelezte magát.

Gyalogság (főhadnagy, tizedes, gyalogos).

Papin tollrajz.

A nemzetőrökön kívül *guerilla csapatok* megszervezése is megkezdődött 1848 július havában. Közülük azokat, melyeknek felállítására a kormány személy szerint adott megbízást egyeseknek: *szervezett szabadcsapatoknak*, a megyék és városok által kiállított csapatokat pedig *szabad mozgó-csapatoknak* nevezték.

Amíg a szervezett szabadcsapatok szolgálati ideje a hadjárat végéig vagy az alakulat feloszlásáig tartott, addig a szabad mozgó-csapatok általában csak 4 hónapra kötelezték magukat harcéri szolgálatra.

Nagy volt az erkölcsi hatása és katonai jelentősége annak is, hogy más nemzetek fiai is a honvédszászló alá gyülekeztek. „*Idegen légiók*”, sőt szükség esetén az ország egész lakossága fegyvert ragadott, s mint *népfelkelő* szolgált a szabadság ügyét. Minthogy az 1848 őszen bekövetkezett katonai és politikai események szükségessé tették, hogy ha az ország férfilakossága vagy a közvetlenül veszélyeztetett terület férfi lakói fegyveres szolgálatra mozgósíttatnak, a népfelkelésre vonatkozó utasítást mindenki ismerje s ahhoz alkalmazkodjék, Kossuth, mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke, október 16-án kelt rendeletében 15 pontban szabályozta a népfelkelés ügyét. Ez intézkedés nyomán lett a szabadságharc igazi népi megmozdulássá.

A belbiztonságra szervezett állandó nemzetőrség felállításával szinte egyidejűleg szükség lett a Délvidéken harcoló sorkatonaság erejének fokozására s olyan nemzetőrök toborzására, kik önként kötelezték magukat 3 évi harcéri szolgálatra. Ez a *rendes vagy honvédi nemzetőrség* az 1848 május 16-án megjelent miniszterelnökségi rendelet értelmében 10 gyalogzászlóaljból és 1 üteg tüzérségből állott. Ez képezte a később

Nemzetiségekből alakított idegen légiók tagjai.

„honvédség” elnevezés alatt szereplő magyar hadseregnek, a szabadságharc nemzeti hadseregének alapját. Megalakításuk a sorkatonaság zászlóaljai mintájára történt és a rendes (cs. kir.) hadsereg szabályzatai alapján ment végbe begyakorlásuk, kiképzésük is. Csak a katonai törvények alkalmazása volt enyhébb a honvédszászlóaljaknál, mint a rendes katonaságnál.

Az első zászlóaljak a következő helyeken alakultak: Budapesten az 1. és 2. zászlóalj, Szegeden a 3., Pozsonyban a 4., Győrben az 5., Veszprémben a 6., Szombathelyen a 7., Pécsen a 8., Kassán a 9. és Debrecenben a 10. zászlóalj.

A Toborzási Utasítás szerint, kinevezett törvényhatósági biztosok ellenőrzése mellett a sorkatonaság fő és fiók hadfogadói parancsnokságain folyt a toborzás. Minden tökéletesen egészséges s hadiszolgálatra alkalmas magyar férfi felvehető volt; még külföldi vagy osztrák örökös tartománybeli is, ha 10 esztendeig tartózkodott Magyarországon s eként honosítást nyert. Életkorának 18–40 év köztinek, magasságának 5 láb 2 hüvelyknek (kb. 163 cm.) kellett lennie; magaviselete és előélete pedig nem eshetett kifogás alá. A toborzásnál a törvényhatóság kiküldöttjén kívül még az illető hadfogadó panacsnok és egy katonaoorvos volt jelen. A már felavatott honvédi nemzetőrt csak az országos nemzetőrségi haditanács bocsáthatta el indokolt írásbeli kérelemre.

A betoborzott honvédi nemzetőr esküt volt köteles tenni. „Esküszünk a Mindenható Istenre, — mondja az eskü szövege — hogy a magyar alkotmányt tisztelni és oltalmazni fogjuk; Őfelsége magyar hadügyminiszterének, vezéreinek, többi előljáróinknak engedelmeskedünk, őket meg-

becsüljük, védelmezzük, parancsolataikra és rendelkezéseikre minden szolgálatokban figyelmezzünk, minden ellenség ellen, bárki legyen is, akárhol fogja Ő királyi Felsége s alkotmány kívánni, akár vizen, akár szárazon, mind éjjel-nappal, mind a csatákban, megtámadásokban, harcokban és ütközetekben, mindennemű történetekben, szóval: mindenütt, mindenkor és minden alkalommal bátran és vitéz módon hadakozunk, gyalog és lovas zászlóinkat soha el nem hagyjuk, az ellenséggel semmi cimboráskodásba nem ereszkedünk, magunkat mindenkor úgy viseljük, mint az alkotmány és haditörvények kívánják és mint a haza védőihez illik, s annálfogva becsületesen élni és meg is halni kívánunk.”

A toborzás eleinte nagyon vontatottan indult s nem járt a várt eredménnyel. Ennek okát nem a lelkesedés hiányában, hanem abban találjuk, hogy a honvédi nemzetőrség szervezésével megbízott Szeth János alezredes — csupa túlbuzgó ságból s hogy a felállítandó zászlóaljak a véderő daliás külsejű és testalkatú egységei legyenek — a betoborzandó legénység magassági mértékét a gránátosok számára előírt magasságban állapította meg.

Ennek a feltételnek a pesti, szegedi, debreceni zászlóaljak és a tüzerüteg legénysége tudtak csak megfelelni, míg a többi zászlóalj létszámában hiány mutatkozott. Ezért a nemzetőrségi tanács kénytelen volt a magassági mértéket leszállítani s ezen az alapon a toborzás folytatását elrendelni.

A toborzás elavultnak és nehézkesnek látszó rendszerét Mészáros hadügyminiszter az általános védkötelezettség elvén alapuló újoncozással akarta felcserélni. Kiváló alkalmat nyújtott e terv megvalósítására az országgyűlés 1848 július 11-i ülése, amelyen Kossuth Lajos javaslatára az ország védelmének fokozása céljából az országgyűlés egyhangúlag egy 200.000 főből álló hadsereg felállítását, felfegyverzését és fenntartását határozta el. A megajánlott létszámból 40.000 főnyi gyalogság és 4300 főnyi lovasság azonnali kiállítása lett volna szükséges. Ez a kb. 40 zászlóaljnak és 3 huszárezrednek megfelelő erő azonban toborzás útján nem volt előteremthető. Csak az ország egész férfilakosságára kötelező korosztályok szerint történő katonaaállítás rendszer hozhatott volna gyors eredményt.

Az uralkodó azonban nem járult hozzá sem a magyar haderő létszámának emeléséhez, sem az újoncozás új rendszerének bevezetéséhez. Így a toborzás maradt továbbra is a katonaaállítás egyetlen módja. Ez természetesen lassúbbá tette a honvédségi alakulatok megszervezését, viszont olyan emberanyagot állított fegyverbe, melyet a szabadság ügye iránti határtalan lelkesedés fűtött s célkitűzéseinek szellemében, érzésben, gondolkodásban homogén egységet képezett. Ezzel az ízig-vérig népi és magyar hadsereggel olyan csa-

Újoncozás

Munkácsy Mihály festménye.

pásokat tudtunk mérni a reakció szolgálatában állott osztrák haderőre, hogy a világ népeinek bámulatát vívtuk ki s csak az egyesült osztrák-cári seregek kétszeres túlereje tudta kezünkől a fegyvert kicsavarni.

A hivatalosan használt rendes vagy honvédi nemzetőrség elnevezés helyett már 1848 nyarán a „honvédség” megnevezés lesz országszerte általánossá. Ez annál is inkább érthető volt, hisz a nemzetőrség fogalma alatt általában a rendőri szerepet betöltő alakulatokat értették; ezzel szemben a honvédi nemzetőr zászlóaljához betoboroztak 3—4 évi katonai szolgálatra kötelezték magukat s harcéri szolgálatot teljesítettek. 1848 szeptember 26-án az Országos Nemzetőrségi Tanács elnöke Hirdetmény-ben tette közzé, hogy hivatalból megszűnt a honvédi nemzetőrségi elnevezés és helyébe a „honvédség” megjelölés lép.

Időközben a honvédségi alakulatok száma is egyre szaporodik. November havában már 53 honvédzászlóalj, 5 új huszárezred (Lehel-, Hunyadi-, Mátyás-, Bocskay-, Károly-huszárok), számos új üteg, 2 utászászlóalj és 1 hidászkar alkotta a honvédséget. Novemberre már felállításra került az Országos Ruházati Bizottság és az Országos Fegyvergyár is. Az előbbi a honvédség felruházását és felszerelését intézte, az utóbbi pedig a Valero-laktanyában (a mai Honvédelmi Minisztérium épületében) Rombauer Tivadar kereskedelmi minisztériumi osztálytanácsos és Lahner György ezredes fegyverfelügyelő irányítása mellett a honvédség lőfegyvereit, szűrő- és vágófegyvereit állította elő. Az ágyúöntés és lőporké-

szítés a Váci-úton levő 5 nagy munkaműhely feladata volt.

November 11-én az Országos Honvédelmi Bizottmány rendeletére a már felállított, illetve szervezés alatt álló honvédzászlóaljak fokozottabb ellenőrzés és a kiképzés egyöntetűsége céljából 8 főparancsnokság szervezetetett. Ezért az országot 8 hadmegyére osztották be, élükön 1—1 kerületi főparancsnokkal, kiknek ellenőrző körútjukat azonnal meg kellett kezdeni.

Az egész magyar haderőre s így a honvédségre is döntő fontosságú rendelkezés jelent meg 1848 november 27-én. „Ahhoz — mondotta a rendeletben Kossuth, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke —, hogy a magyar hadsereg független állása és egysége biztosítva legyen, szükséges, hogy minden sor- és honvédsereg közt eddig fennálló különbség megszűnjék, miután a haza, a nemzet s annak kormánya egy minden külső idegen-befolyástól ment *nemzeti hadseregben* látja egyedüli garanciáját a magyar függetlenségnek.” — Két nappal később már közhírré is teszi a Közlönyben, hogy „hadseregeink minden osztályai letevén az *esküt* az alkotmányra s feltevén a törvény értelmében a *magyar színeket*, a hajdani seregredek és újonnan állított honvédzászlóaljak közötti különbség ezennel megszűntnek s a *magyar hadsereg osztatlan egységének* jelentetik ki, melynek minden osztályait a *magyar honvédsereg* dicső nevezete egyaránt megilleti.” Az ekként kialakult, minden idegen befolyástól ment, ízig-vérig magyar honvédsereg a szabadságharc legedzettebb, legjobban felszerelt és ki-

Szalmay Antal nemzetőr kapitány.

Mészáros Lajos festménye

képzett csapatait állította csatasorba a szabadság ügye mellett, kiknek mindenkit magával ragadó forradalmi szelleme fényes katonai sikerekhez vezetett.

Kossuth rendelete szervezési téren is éreztette hatását. December végére már csak 62 volt a *honvédgyalogzászlóalj* száma. A jól bevált szabadesapatokat is felvették közéjük, sőt kész zászlóalj ikreze révén is szaporították a csapatok számát. Annyi volt a jelentkező, hogy a törvényhatóságok számfeletti újoncaiból 5 új zászlóaljat tudott a Hadügyminisztérium felállítani. Két „felszerelési és tartalék zászlóalj” is alakult s az ide irányított felesszámú újoncokat sorezredbeli tisztek itt képezték ki harctéri szolgálatra s itt alakítottak belőlük új zászlóaljakat. A *lovasság* számát újabb honvéd huszárezredek szervezése révén növelték. December közepére már 18 kiképzett huszárezredünk volt, ami 78 huszárszázadnak felelt meg. Legszembetűnőbb volt a fejlődés a *tüzérségnél*, ahol a két első honvédüteg (1 gyalog- és 1 lovasüteg) októbertől december közepéig 32-re szaporodott. Ez a szakemberek részéről is csodás teljesítménynek tartott tüzérségi fejlődés azért következett be, mert a forradalmi nemzeti átalakulás a városok lelkes értelmiségét, fiatalságát is magával ragadta s ez a tanult elem tömegesen jelentkezett tüzérszolgá-

latra. A 3 főfegyvernem és a korábban említett *honvéd utászzászlóaljakon* és *hidászkaron* kívül a honvédség új hadrendjében már *folyaméroket* is találunk. Nagy jelentősége volt annak is, hogy a szervezés céltudatos irányítása és hadművelleti tervek kidolgozása céljából *honvéd tábornok* alakult, mely nemcsak a központi szolgálatot látta el (központi honvéd tábornok), hanem a csapatparancsnokok mellett is működött (csapat-tábornok), sőt a Honvédelmi Bizottmány elnöke is szervezett magának egy ú. n. „tábornoki kancelláriát”.

A honvédsereg szervezési munkálatait nagyban hátravetette Windischgrätz osztrák fővezér december folyamán megindított támadása, mely 2 hét alatt az osztrák határtól az ország fővárosáig, február folyamán pedig már a Tisza vonaláig vitte előre a harcfrontot. Az ország jelentékeny területe veszett el s ezért új alakulatok emberanyagának előteremtése egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A katonai vezetőség számára nem is volt más járható út, mint a meglévő csapatok minőségi fejlesztésére gondolni, azaz állományukat feltölteni s a különféle alakulatokat alapos kiképzés révén egyenlőértékűvé tenni. A Debrecenbe való áttelepülés most már másodizben kényszerítette az irányító szerveket az egész hadügyi igazgatás újbóli átszervezésére. Kossuth határtalan önbizalma és törhetetlen akaratereje kellett ahhoz, hogy a kétségbeesés ne legyen úrrá a nemzeten s a hadkiegészítés módszerének újjászervezése, a mozgósítás célszerű irányítása, a tábornok új ügyvitelének és a haderő új hadrendjének megalkotása, a Tiszántúlra telepített katonai intézetek, élmezőnyi raktárak, tábori kórházak, gyárak, üzemek berendezése akadály nélkül bonyolódjék le.

Amikor azonban a győzelmes tavaszi hadjárat nyomán sikerült a császári csapatokat a Rába—Rábca vonaláig visszanyomni, újra alkalom kínálkozott a megszakadt szervezési folyamat fonalát felvenni s a honvédséget új egységekkel szaporítani. Az 1849-i nyári hadjárat elején érte el a honvédsereg legnagyobb létszámát. Ekkor a magyar összhaderő a szabadesapatok és nemzetőralakulatok beszámításával 162 zászlóaljból, 148 lovasszázadból, 472 tábori lövegből, összesen ke-
reken 172.000 emberből állott. Ha összevetjük ezeket a számadatokat a birodalom minden részéből összevont és újjászervezett osztrák haderővel, mely kb. 176.000 főt számlált s mely a honvédséggel szemben csak tüzérség dolgában mutatott némi fölényt, lehetetlen nem a csodálat hangján beszélni Kossuth és a magyar katonai vezetők zsenialitásáról, de nem utolsó sorban arról a nagyszerű forradalmi szellemről, mely a magyar honvédsereget tábornokától a közlegényig eltöltötte s bámulatos katonai teljesítményekre készítette.